

Karakteristike i načini koruptivnih radnji opisani u feljtonima, zapisima i pripovetkama Branislava Nušića¹

Milica Joković Pantelić²

Institut društvenih nauka, Beograd

DOI: 10.5937/cm18-46780

***Sažetak:** Branislav Nušić – čiji su opisi korupcije i koruptivnog ponašanja pojedinaца i vlasti u Srbiji njegovog vremena predstavljeni i analizirani u ovom radu – duhovito je i precizno opisao situacije, načine i karaktere učesnika u koruptivnim radnjama. Njegova zapažanja otkrivaju uzroke, razloge i motive zbog kojih se ljudi uključuju u koruptivne aktivnosti. Pohlepa i sticanje društvenog statusa, položaja i ugleda po svaku cenu ocrtavaju bitne karakterne osobine ljudi koji se upuštaju u korupciju. Nušić posebno opisuje zahvatanje u zajednički budžet ljudi na vlasti, podmićivanje za mesta u hijerarhiji vlasti i birača u toku izbornog procesa za poslanička mesta, ulogu nepotizma u dobijanju privilegija, unapređivanja i napredovanja u državnoj službi i dobit koju ti položaji omogućavaju. Dogodovštine likova sklonih korupciji Nušić je opisao u obliku komičnih, tragičnih i farsičnih zapleta. Cilj rada je da, pomoću Nušićevih uvida u njegovom vremenu, pokaže koliko je korupcija kao pojava opasna kada zahvati pojedince i društvo i koliko je teško zaustaviti ili iskoreniti korupciju do granice kada ona ne može da ugrozi društveni život. Nušićevi opisi koruptivnih situacija i danas žive u sličnim oblicima. Nušićeva poruka je da je politički život u Srbiji preplavljen korupcijom. A ponavljanjem u vremenu, koruptivni slučajevi završavaju formiranjem koruptivnih obrazaca koji prate politički život u Srbiji do današnjih dana.*

¹ Rad je skraćeni i dopunjeni deo teksta iz doktorske disertacije „Uticao tradicije na formiranje koruptivnog obrasca ponašanja u Srbiji – antropološko-kulturološki i politikološki pristup” odbranjene u septembru 2018. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Tekst je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2023. godinu koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

² Kontakt s autorkom: milicajokovic1@gmail.com

Ključne reči: *korupcija, koruptivni obrazac, podmićivanje, lična korist, iznuda, izbori, nepotizam, gramzivost, zloupotreba, nelegalnost*

Branislav Nušić je prefinjeni literarni kritičar društvenih pojava, odnosa i problema u Srbiji koji destruktivno deluju na pojedince, društvene slojeve i društvo u celini. Nušić je u svom književnom delu na komičan način kritički promišljao politički život u Srbiji, posebno ono što je taj život dovodilo u pitanje i razarajuće po njega delovalo (Максимовић, 2019: 23–24). Među tim razarajućim pojavama izdvojio je korupciju koja uništava vrednosni sistem i vrednosti, prvenstveno moral i moralne vrednosti. Ljudi bez moralnog kompasa unutar svog bića postaju opasni po normalan život u zajednici i društvu. Kada korupcija obuhvati ljude na pozicijama moći u vlasti, ona se širi kroz sve sisteme i institucije države i društva. Nušić je upravo tu pojavu obeležio i izoštrio, naravno na svoj komičan, sarkastičan i ironičan način. Jasno i precizno, uz duhovitost i šaljive dramske zaplete, opisao je izopačenost koju korupcija podstiče u ljudima i pravi karikature od njih. Naš najveći komediograf pokazuje da se uz pomoć korupcije u društvu okupljaju nezajažljivi, pohlepni, ambiciozni bez pokrića, odnosno svi koji ne biraju sredstva da osvoje ono što im ne pripada i tako završe u bahatom nasilju i gluposti.

U tekstu *Jedna beogradska statistika* Nušić se pita za javne dugove koje grad ima, a za čiji utrošak nema nikakvog podatka niti bilo kakvog materijalnog dokaza. On na sarkastičan način piše da je suma od 14 miliona popijena, pojedena, popušena i pocepana. Zato se Beograđani pitaju kad neko naglo pokaže stečenu imovinu: „Ja ne znam samo otkud tom čoveku?” (Nušić, 1999: 26). To nevidljivo bogaćenje, ali i statusno razmetanje po balovima, kafanama, korzoima, svima je vidljivo, ali gotovo niko ne zna kako je stečeno. Nušić samo konstatuje da je pre Prvog svetskog rata svaki Beograđanin bio zadužen po 170 dinara, a da nikada ništa od toga nije video, ni dobio. Drugim rečima, neko je na nevidljiv način zavukao ruku u zajednički budžet Beograda, uzeo tu količinu, a dug ostavio svim građanima. Statistički, Nušić je pokazao da je ovim lopovlukom i korupcijom svaki radno sposoban Beograđanin težak 65 kilograma zadužen prema kilogramu svog mesa 15,83 dinara ili svaki njegov „prst dužan je 100 dinara” (Nušić, 1999: 27, 28).

I izbori u Srbiji, kako duhovito pokazuje Nušić u tekstu *Narodni praznik*, prožeti su koruptivnim radnjama, u ovom slučaju podmićivanju birača. Nušić ismeva obrazac po kojem birači funkcionišu u predizbornom periodu i u času donošenja odluka. Oni su podeljeni, ne prema uverenjima, već se orijentišu prema praktičnim ponudama. Takvi birači idu da čuju i jednu i drugu stranu – i opoziciju i vlast. U predizbornom periodu njih zahvata svojevrsna politička šizofrenija, odnosno podeljenost u osećanjima gde da se opredele i kako da se odluče pri glasanju. Nušićev junak iz ovog spisa u času donošenja odluke razmatra razloge zbog kojih bi trebalo da se konačno opredeli. U tom opredeljivanju je rastrzan između onih za koje smatra da dobro i razložno govore i onih koji nešto konkretno nude. Nušić zaključuje da se u vreme izbora cela Srbija „bori između razloga i onoga što o izborima može da zgrabi” (Nušić, 1999: 47).

U spisu *Moja kandidacija* Nušić prikazuje razgovor između predstavnika naroda i kandidata za poslanika. Predstavnici naroda očekuju od kandidata da im kaže koji je njegov program i kako će ga realizovati. Kandidat prvo ističe da očekuje nagradu države za poslaničko mesto, a da mu ta nagrada sleduje za zastupanje naroda. Kandidat ističe da će „uvek, tražeći sebi od države nagradu, voditi računa o potrebama kraja koji zastupam. Ako se moje želje, recimo, budu svele na to da dobijem pravo na goroseču, ja ću je tražiti u vašem kraju” (Nušić, 1999: 49). Drugim rečima, kandidat prvo stavlja svoj interes pa potom onih koji su ga izabrali. Predstavnici naroda na njegovo obećanje puštaju suze. Kandidat ih pita da li su te suze naroda ili njihove lične? Oni odgovaraju – suze naroda. Smatrajući da je to narodni običaj kandidat ističe da je „veliki pristalica održavanja narodnih običaja” (Nušić, 1999: 50). Na pitanje da im kaže koji je njegov program, on odgovara da on nema program, već da samo iskazuje svoje i narodne želje i potrebe. Po njemu, programi su već napisani i neće biti problema da ih on, kada uđe u Skupštinu, sa sobom ponese. Kao primer uzima Badnji dan kada „domaćin uzme breme slame u ruke, pa on pođe napred i viče: ko, ko, ko, ko, a deca za njim, držeći se kao slepci jedno za drugo i vičući: pi, pi, pi, pi... Eto, tako bih ja želeo, po primeru toga običaja, neka se narod pohvata za mene, kao što se slepci hvataju jedno za drugo i neka viče samo: pi, pi, pi, pi, pi,... i, razume se, svako takvo pile neka snese i po jednu kuglicu, a ja ću napred, i sa slamom u ruci, ući u Narodnu skupštinu” (Nušić, 1999: 50). Kandidat pita predstavnike naroda da li su oni predstavnici samo naroda ili to narodu nalaže Glavni odbor stranke? Jer, ako su predstavnici naroda bez mišljenja Glavnog

odbora stranke, onda on odbija kandidaturu i smatra da oni nisu nikakvi predstavnici naroda jer narod bez Glavnog odbora ne može slobodno da odlučuje (Nušić, 1999: 51).

Nušić opisom kandidata za narodnog poslanika pokazuje koruptivnost i kada je u pitanju izbor. Drugim rečima, niko ne može biti izabran ako pre toga nije dobio saglasnost Glavnog odbora stranke. Narod može slobodno da odlučuje samo kada Glavni odbor potvrdi šta treba da odlučuje. Ovde je pokazan tipičan primer korupcije u izbornim pripremama, a to je zavisnost i ucenjenost poslanika od partijskih organa, odnosno ono što se naziva trgovina uticajem.

Kako izgleda politički život u Srbiji Nušić je osvetlio i u spisu *Političke svadbe* opisujući svadbu, veseli običaj koji unosi radost življenja. U Srbiji svadbe nisu svadbe ako nisu politički obojene, jer svadba, odnosno ženidba i udaja, imaju smisla ako su dobro utemeljene u društveni život. Mladoženja sam po sebi nema nikakvu vrednost na osnovu svojih sposobnosti, školske spreme ili nekih drugih svojstava. Važno je da mladoženja dobije činovnički položaj i da je mlada iz dobrostojeće porodice, po mogućstvu trgovačke ili porodice nekog državnog savetnika, visokog činovnika ili čoveka iz vlasti, na primer ministra. Svadba ima smisla ako su u strukturi svadbara, posebno mlade i mladoženje predstavljene sve partije u političkom životu Srbije. Tako, ako je tast iz liberala, a oni su vladajući, onda je poželjno iz vladajuće koalicije, na primer naprednjaka, uzeti kumove, iz neke od opozicionih partija, na primer radikala, uzeti starog svata, a iz onih koji imaju najmanje uticaja i malobrojni su, uzeti devera. Drugim rečima, političke svadbe predstavljaju celokupni politički život u Srbiji. Prema Nušiću, toliko su svadbe „odomaćene kod nas da bi Skupština, ili bar klubovi, mogli komotno u početku sesije da izaberu iz svoje sredine stalne kumove, starosvate i devere, pa da to bude kao jedno naročito državno zvanje” (Nušić, 1999: 74). Političke svadbe omogućavaju nekoliko venčanja: „Sa mladom, sigurnom klasom i sa sve četiri zemaljske partije” (Nušić, 1999: 74). Ukoliko, međutim, usledi razvod, onda se oženjeni razdvaja samo sa ženom, ali ne i sa kumom, starim svatom i deverom.

Nušić je ovde pokazao tipičan obrazac političkog života koji je uvezan porodično-patrijarhalnim načinom organizovanja preko patrijarhalnih običaja, a političke veze su, s druge strane, potpuno nepotistički i običajno uvezane pa iz njih lako poteknu različite zloupotrebe, mahinacije i nelegalnosti. Politički život odvija se kao jedna vrsta povezanosti čak i onoga što po prirodi političkog života

nije povezano. Tako ti umešni ljudi ne mogu biti gubitnici kada nastupi promena vlasti. Nušić ovim pokazuje da je politički život sav u obmanama, zloupotrebama i prevrtljivostima, ali i jednoj vrsti lukave snalazljivosti. Ako jedan član porodice pripada jednoj partiji, drugi drugoj, treći trećoj, a četvrti četvrtoj, oni nikada pri promenama partija na vlasti ne mogu da budu gubitnici. Jedni drugima pomažu i lako se, prema koristi, partijski presvlače i u nova ruha vlasti uvlače.

U kratkom tekstu *Intervju sa Sv. Savom* novinar razgovara sa Svetim Savom kojeg je jedan pisac pozvao da siđe s neba. Novinar je to iskoristio i otpočeo intervju sa svecem. Novinar se u tom razgovoru pohvalio da se u Srbiji Sveti Sava poštuje i da se uvek na njegov dan peva pesma „Uskliknimo s ljubavlju”, ali da se najviše citira i akcenat stavlja na tropar Svetom Savi u kojem stoji „Puna jesi košnice” (Nušić, 1999: 76). Čuvši neku larmu Sveti Sava pita novinara o čemu se radi, a ovaj mu kaže da su to verovatno glasovi koji dolaze sa sednice u Narodnoj skupštini. Sveti Sava je začuđen da se na njegov dan održava skupštinska sednica. Novinar objašnjava da u isto vreme deca u Srbiji pevaju „Uskliknimo s ljubavlju”, a poslanici u Skupštini „Puna jesi košnice” (Nušić, 1999: 77). Novinar dodaje da ne samo da se to peva u Skupštini već se i prsti zavlače u košnicu. Svrha zavlačenja prstiju u košnicu je da se izvuče neka državna služba ili nekakav zajam ili državna stipendija „ili kakvu liferaciju, ili bar koncesiju” (Nušić, 1999: 77).

Sveti Sava pita kako je stanje sa školstvom i građenjem škola, a novinar odgovara: „Vi to mislite po onome: 'dižite škole, deca vas mole’” (Nušić, 1999: 78). U Srbiji je, međutim, u toku proces koji glasi: „'Zatvarajte škole, ministri finansija vas mole’” (Nušić, 1999: 78). Novinar objašnjava da je u vreme Svetog Save školstvo jačalo da bi se razvijala narodna pamet koja bi koristila i zemlji i veličini naroda, ali i državi. To bi bilo dobro da nije u pitanju budžet, jer bi na taj način prosveta oštetila budžet. Da ne bi bio oštećen budžet, u Srbiji se škole zatvaraju, čak i one koje je Sveti Sava osnivao u 13. veku.

Nušić pokazuje da gramzivi državni činovnici i ministri koriste budžet u lične svrhe dovodeći u pitanje i budućnost naroda u Srbiji. Pohlepa i halapljivost uništavaju sve od čega zavisi razvoj Srbije. Ovaj crnohumorni tekst ocrta propast u koju je Srbija duboko zaglibila. Koruptivni obrazac zahvatio je one koji organizuju život, odnosno vlast koja namiruje isključivo sebične interese.

Opisujući ratne okolnosti koje su se događale blizu srpskih granica i približavale Srbiji, Nušić u tekstu *Pred događajima* opisuje zabrinutog novinara

koji pita državnog činovnika šta će država učiniti, a ovaj odgovara da je došao u nevreme jer je on tek ručao i sad treba da odspava. Novinar ga upozorava da se probudi jer treba doneti važne odluke i reagovati na događaje, a činovnik ga prekoreva: „Gledaj ti njih kako su razuzdani i neučtivi! Kao da ćete vi nama određivati dokle ćemo i koliko ćemo spavati. Nemojte da uzmem metlu pa da vas sve razjurim” (Nušić, 1999: 82). Na upornost novinara državni činovnik odgovara da on ima važnija posla od onoga što se oko Srbije događa i da se bavi važnijim poslovima – piše ukaze: „Premeštamo i unapređujemo svoje prijatelje i svoje rođake” (Nušić, 1999: 83).

Ovim primerom Nušić žigoše gramzivost državnih činovnika koje ni opasnosti koje prete državi ne mogu da spreče da upropaste sve u Srbiji, mirno obavljajući lične poslove koji im donose trenutne koristi. Drugim rečima, korupcija je preča od taktike i strategije za očuvanje države pred spoljašnjim opasnostima. I ovo je primer kako vlast doživljava svoje dužnosti. Ljudi u vlasti sve su stavili u službu ličnog interesa i pohlepe koja ih stalno podstiče na sve veću grabežljivost.

Inspirisan odlukom Italije da, povodom stogodišnjice Galibardijevog rođenja, priličnu sumu novca (milion, preračunato u tadašnje dinare) podeli borcima njegove jedinice, Nušić u kratkom spisu *Jedan milion* opisuje kako bi u takvom slučaju funkcionisala birokratija u Srbiji.

Prvo bi obrazovala komisiju koja bi izradila spiskove dobrovoljaca. Odmah potom druga komisija bi dobrovoljce klasifikovala prema njihovom imovnom stanju, kako bi siromašniji dobili nešto veću pomoć. Čim ta komisija okonča posao obavezno bi usledile žalbe onih koji smatraju da su zakinuti njenim radom, što bi iziskivalo novu komisiju koja bi razmotrila žalbe. Razume se, rad svih komisija administriralo bi posebno osoblje. Na kraju, neophodna je i komisija koja će novac raspodeliti. Samo po sebi se razume da bi cela ova procedura potrajala veoma dugo. Prema Nušićevoj računici, troškovi svih komisija, plus plaćanje administrativnog osoblja, iznosili bi 99,5 odsto sume izdvojene za dobrovoljce. Naravno, svaki dobrovoljac bio bi obavezan da komisiji za podelu novca podnese molbu na koju će nalepiti taksenu marku od pola dinara. I, tako, kad se zna da je za podelu pomoći ostalo 500 dinara i da dobrovoljaca ima oko hiljadu, taman će svakome od njih biti podmiren trošak za taksenu marku. Nušić se čudi „zašto Italija ne pripita nas kako da izvrši deobu onog jednog miliona” (Nušić, 1999: 98–99).

Eto lepog primera kako činovnici birokratskim zavrzlamama pune sopstvene džepove i kada država zaslužne nagrađuje. Tako birokratski funkcionise korupcija pokrivena nesvrshodnim i neracionalnim propisima, ali zato krajnje podesnim za ličnu korist.

U tekstu *Predsednici biračkih odbora* Nušić ocrtava svest onih ljudi u Srbiji koji su spremni da učestvuju u obavljanju biračkog posla, izuzetno značajnog za politički život jedne zemlje. Svi koji konkurišu za predsednike biračkih odbora imaju u glavi samo jedan motiv: zaradu koju će na osnovu te funkcije imati. Nušić napominje da, kada se pojavi prva preliminarna lista rasporeda, ne znači da će takav raspored predsednika biračkih odbora ostati. On piše: „Kroz koji dan, razume se, izaći će ispravke toga rasporeda, jer, zaboga, kod nas se i ukazi dan i dva posle objave ispravljaju, te neće jedan raspored” (Нушић, 2006б: 458).

Koruptivnim radnjama, odnosno podmićivanjem, svaki predsednik nezadovoljan dobijenim biračkim mestom dobija ono koje mu omogućava veću zaradu. U Srbiji, kada je u pitanju politički život, sve podleže korupciji i nikakva pravila nije moguće sprovesti do kraja. Pošto su najbolje plaćeni birački odbori u krajevima udaljenim od glavnog grada, svi se bore za što udaljeniji birački odbor, a posebno da su predsednici. Dakle, njih ne interesuje kvalitet izbornog procesa već samo dobit. I ovo pokazuje prisustvo korupcija u prošlosti u političkom životu Srbije, a može se reći da se tu malo šta promenilo do današnjih dana.

U dnevničkim zapisima pod nazivom *Listići* Nušić sarkastično opisuje i izdvaja razlike i sličnosti vladalaca i pesnika. U sličnosti ubraja to što i jedni i drugi vole silu, ali i da se pred njima većina klanja. Posebno „vole da se slave i poštuju, vole da im se laže u oči; ne vole nimalo oštru kritiku i uvek žele da je njihov presto najviši, a razlikuju se samo utoliko što vladaoци sve to postižu silom, a književnici na silu” (Нушић, 2006а: 408). Kao primer Nušić uzima ministre, smatrajući da u Srbiji ministar može da bude čovek koji nema nikakvu kvalifikaciju za taj posao, što je primer nepotističke korupcije. Istovremeno, njima je lako upravljati i vladati. Ismevajući pristup i način na koji se organizuje vlast, Nušić piše: „Ta kod nas su i pukovnici ministri pravde i filozofi ministri policije i đumrugdžije ministri građevine. Zar je tu potrebno znanje? Potrebno je samo biti ministar i imati svoj program... Uostalom, i svi su politički programi kao ono nadgrobne besede, jednaki, samo se malo kraj promeni” (Нушић,

2006a: 415). Nušićevi junaci, međutim, znajući da ministarski položaj ne donosi dobiti koje bi ljudska pohlepa očekivala, premišljaju da li da budu ministri ili ratni liferanti. U tom odmeravanju oni su uvek spremni da prihvate položaj ratnog liferanta koji falš robom, prevarama i korupcijom zgrće ogromno bogatstvo.

U zapisu *Kosovo – opis zemlje i naroda* Nušić među karakternim osobinama u patrijarhalnom društvu slika i neke koje su proizvod javnog života. Nušić je dobro zapazio da narodna praktična pamet izražena u poslovicama u kratkim crtama opisuje karakterne osobine. Tako poslovice „teško je biti kadija a med i maslo sami će doći” (poznata i u verziji da je „teško biti kadija a masla po tom dosta”) cilja na to da su ljudi u vlasti, kad im je na dohvat dobit, uvek u iskušenju da se upuste u nezakonite i nedopuštene postupke (Нушић, 2006ч: 73). A oni koji to vide postaju pritvorni i neiskreni, kako bi i sami zadovoljili neku svoju potrebu koja im ne sleduje prema zakonu. U svakom slučaju, tamo gde se u javnom životu zakoni primenjuju selektivno važi logika da isti zakon za jedne važi prema jednom, a za druge prema drugom merilu.

U okruženju u kome važe ovakva pravila, ljudi lako ugaze u koruptivne vode. Logika je da se posao završi, a ne gledaj kako ćeš i na koji način to učiniti jer ako budeš gledao i pravila se pridržavao može ti se desiti da posao nikad ne obaviš. Prema takvoj logici, svi su u prilici da se okoriste, i onaj koji omogućava nedopušteno i onaj što je tražio nešto nezakonito. Tako se formira obrazac neiskrenosti i pritvornosti za kojim ljudi lako posežu, a i racionalizuju svoje ponašanje koje služi zadovoljavanju svojih želja i interesa.

Dobar primer kako korupcija funkcioniše u ljudskoj svesti, posebno kod onih u državnoj službi, Nušić na komičan način prikazuje u pripovesti *Ministarsko prase*. Nušić je na primeru dva izgubljena praseta, jednog koje pripada običnom građaninu i drugog koje pripada ministru, opisao selektivnu primenu pravde. Pisac razotkriva dodvoravanje zasnovano na koruptivnom očekivanju, odnosno šansi da se dobije viši položaj zahvaljujući izgubljenom prasetu. Jer, nadležni organi ništa ne javljaju građaninu koji je izgubio prase, ali kada je u pitanju ministarsko prase obavesteni su svi u javnim službama kako bi otpočeli potragu. Zaplet ove priče o korumpiranoj vlasti tragičan je po vladavinu zakona i funkcionisanje državnih organa, ali je zato komična slika funkcionisanja državnih organa, odnosno nosilaca državnih ovlašćenja. Pet policijskih službenika pronalazi prase i munjevitom brzinom svi dolaze kod ministra sa pronađenim

prasetom. Tačnije s petoro prasadi. Ispalo je da se izgubljeno prase upetostručilo, jer je svih pet žandarmerijskih stanica u gradu pronašlo po jedno prase za koje je tvrdilo da je ministrov. Za još komičniji zaplet postarao se jedan žandarm koji nije razabrao koju je životinju ministar izgubio, pa mu je doneo ćurana ubeđujući ga da je upravo tog ćurana ministar izgubio.

U glavama svih žandarma, što je dobro zapazio Nušić, vrzma se ista misao: „Ovo mi prase može još klasu izraditi” (Нушић, 1947: 5). Drugim rečima, prase mu može doneti unapređenje u službi. Vlast u Nušićevo vreme (što nije odlika samo tog vremena) nije služila onome zbog čega je formirana, da bude u službi građana, nego u službi ličnog interesa ljudi na vlasti. Ovo je dobar primer zloupotrebe javne funkcije zarad lične koristi, u ovom slučaju unapređenje iza kojeg stoji materijalna dobit i druge pogodnosti koje idu uz napredovanje u službi.

U pripoveci *Klasa* Nušić opisuje karaktere zaposlenih u državnoj službi. Među svim osobinama kod njih snažno dominira sebičnost, odnosno lični interes. Na osnovu saznanja da će načelnik otići zbog nekih svojih poslova kod ministara, razvila se priča koja razotkriva sebičnu nezajažljivost svih u opštinskoj vlasti. Razgovor načelnika i pomoćnika, koji je prisluškivan, raširio se među činovnicima, stigavši i do najnižeg u hijerarhiji, praktikanta. Svaki od činovnika dolazio je kod onoga iznad njega u hijerarhiji da priupita ide li načelnik kod ministra. Kada su svi obavešteni, praktikant smisli kako bi on, kad načelnik ode kod ministra, mogao da dobije viši položaj. To je saopštio višem iznad sebe, pisaru, koji obeća da će njegovu želju preneti sekretaru, ali odlučio da praktikantovu zamisao iskoristi za sebe. Čuvši pisara kako traži unapređenje, sekretar otide kod pomoćnika načelnika i zatraži isto – ali za sebe. Pomoćnik načelnika obeća sekretaru da će otići kod načelnika, i ode, ali ne predloži sekretara već sebe. Nušić pravi sjajan zaplet; kad načelnik krene u Beograd, svi dolaze da ga isprate i svako se raduje položaju, odnosno obećanom unapređenju. Na osnovu ideje koju je čuo od pomoćnika načelnik od ministra zatraži sebi novo nameštenje. Koje je, naravno, i dobio. Kada se vratio da saopšti da je dobio nameštenje, šapnuo je pomoćniku da će i on uskoro biti unapređen. I dalje od uva do uva, sve do praktikanta, kojem je pisar saopštio radosnu novost (Нушић, 2006ц: 201–209). Nušić je ovim opisao kako izgledaju obećanja, odgovornost i integritet ljudi koji obavljaju značajne državno-administrativne poslove. Ono čime se oni služe najčešće su obmana, prevara i lična korist, ono što ih jedino

interesuje i čime su preokupirani. Iza obmana i prevara uvek stoje kriminalne radnje i korupcionaške ponude i iznude. Svemu tome podloga je sebičnost, na kojoj lako rastu opake pojave u važnim javnim službama.

Nušić je u pripoveci *Carina se mora platiti* pokazao da savest, kad se u osobi klimavog karaktera sučeli s prevarom i bezakonjem – nema nikakve šanse. U ovoj priči u igri je roba koju bi mlada i lepa gospođa, supruga jednog trgovca, da prenese preko granice bez carinjenja. U kupeu mlada gospođa započinje dijalog koji je svojevrsna mentalna drama (Максимовић, 1995: 80). Dok se voz približava graničnom prelazu, ona se u kupeu vjeka slučajnom saputniku, koji je diplomata, da će verovatno imati problema jer ono što nosi podleže carinjenju, što bi ona da izbegne, ali ne zna kako. Diplomata joj predusretljivo nudi rešenje: pošto je u njegovom pasošu i slika njegove žene, gospođa bi mogla da se predstavi kao supruga, a kako on kao diplomata ima carinski imunitet, ona bi izbegla carinsku dažbinu. Ona je na mucu: odgovara joj da ne plati carinu, ali kako da prihvati da bude žena nepoznatom čoveku. Njoj je ipak brzo laknulo, čim je diplomata objasnio da će mu ona biti supruga samo dok ne prođu granicu, pa se bezbrižno opredelila za dobit i prihvatila ponudu diplomate. Saputnik je natuknuo da mnogo rizikuje jer bi izgubio službu ako bi prevara bila otkrivena, ali to nju već nije doticalo i oraspoložena je procvrkutala: „Kako će se moj muž slatko smeјati kad mu budem pričala da sam, silom prilika, četrdeset minuta, bar formalno, bila tuđa žena!” (Нушић, 2006ц: 238).

Na granici su, međutim, neočekivano svi putnici zbog zaraze stavljeni u trodnevni karantin i smešteni u prostorije sa puno kreveta, ali su diplomata i njegova „supruga” dobili posebnu sobu s malim krevetom. Lekar koji je odredio karantin izvinjavao se zbog eventualne neudobnosti, ali je dodao da smatra da su njih dvoje privilegovani. Mlada gospođa našla se u neprilici: zbog dobiti će tri noći morati da deli postelju sa čovekom kojeg je prvi put videla. Odjednom spopada je griža savesti: „Ja neću da provedem u krevetu tri noći sa tuđim čovekom; ja neću da izneverim svoga muža; a neću svoju savest da natovarim grižom” (Нушић, 2006ц: 239). Diplomata joj odgovara: „Što se griže savesti tiče, vi morate, gospođo, znati da sam i ja ženjen, te i ja imam da ponesem grižu savesti i to ne svojom no vašom krivicom” (Нушић, 2006ц: 239). Gospođa se brani da nije ona izmislila da su njih dvoje supružnici, sa čime se diplomata saglasio, ali je damu podsetio da se ona upustila u šverc i da je od njega tražila spas od carinske globe (Нушић, 2006ц: 240).

Htela, ne htela, gospođa se pomirila sa situacijom i prihvatila da provedu zajedno tri noći. U početku je pokazivala otpor, ali „sutradan ujutru bila je već mnogo mirnija, drugoga dana još mirnija, a posle treće noći sasvim mirna i bez ikakve griže savesti” (Нушић, 2006ц: 240). Nušić završava ovu prevarantsko-koruptivnu igru poređenjem sa ravnim drumom i putnicima koji bezbrižno putuju, sve dok ne nalete na kamičak zbog čega se kola prevrnu, na šta je mlada gospođa konstatovala da se ona jeste prevrnula, ali da su zato koferi ostali čitavi (Нушић, 2006: 240–241).

Ovo je primer kako je čovek, pred iskušenjem da se domogne kakve dobiti, makar i nezakonito, u stanju da potpuno zanemari savest; u prirodi korupcije dobit je uvek iznad savesti. Dobit je materijalna, vidljiva, opipljiva, a savest je nevidljiva, a u poimanju ljudi labilnog karaktera i prevrtljiva – danas može ova-ko, sutra onako. Korupcija iskušava savest sve dok ne bude prihvaćena, a potom se savest potpuno izgubi. Tako koruptivni obrazac postaje način života.

Kako funkcionišu državni organi Nušić je opisao i u pripoveci *Trinaesti*. Junak priče je na samom početku školovanja imao nesreću da u školskom dnevniku bude trinaesti, pod brojem koji ga je pratio celog života. Kao trinaestom uvek mu je nešto nedostajalo da školu uspešno završi, što se ponavljalo i dok je učio zanate. Majstori bi mu uvek našli neku manu zbog koje bi ga odmah izbacivali sa zanata. Jedni su smatrali da je glup, drugi da ne zna da uspostavi dobar odnos s mušterijama ili da izračuna koliko treba platiti neku zanatsku uslugu. Na kraju, isterao ga je i trinaesti majstor. Niko nije heo da ga primi za bilo šta. Nekim slučajem je, ipak, zahvaljujući jednoj daljoj sestri, uspeo da se uključi u rad sreske kancelarije, doduše neplaćeno. Trudom jednog sveštenika i njegove sestre, međutim, najzad je dobio stalni posao. Bio je to rezultat čudnog spleta događaja i komplikovanih puteva kojima je poruka stigla do nadležnog ministra. Ukratko, sveštenikova sestra udata za profesora poznavala je jednu gospođu, koja je imala sina narednika, a sin druga, čija je majka našla ženu – koja je podojila ministrovu dete. I eto tako, dok dlanom o dlan, zaposli se i baksuzni Nušićev junak (Нушић, 2006ц: 286–288).

Ovaj je primer pokazuje da unutrašnja organizacija vlasti počiva na logici – ti meni, ja tebi. Najvažnije je bilo naći prvu kariku u lancu, posle čega se ceo lavirint takve logike odvija u ključu u kojem je sve zasnovano na interesu i svi su u tom obrascu funkcionisanja vlasti interesno povezani i na osnovu interesa dobro namireni.

U pripoveci *Devojka sa nedostatkom* Nušić opisuje kako se rukovodioci na nižim lestvicama vlasti odnose prema podređenima. Šef koristi položaj da pritiskne podređenog pisara kako bi rešio problem jedne devojke s nedostatkom – u vidu vanbračnog deteta koje je dobila kao učenica prvog razreda gimnazije. Imajući na umu da je reč o devojci iz ugledne porodice, što bi pomoglo da se i on ovajđi, šef objašnjava pisaru da bi njegova ženidba s njom bila „u interesu preduzeća” (Нушић, 2006ц: 383).

Izračunavajući šta dobija a šta gubi, pisar prihvata nagovor. Tako je pisar dobio ženu, ugledna porodica je odahnula, a šef je zloupotrebom položaja ostvario dobit koja u ovom slučaju nije konkretno materijalizovana, ali nisu mogle da mu izmaknu mnoge buduće lukrativne mogućnosti.

Pripovetka *Operacija* posvećena je nečemu što Nušić označava kao komplikaciju. Junak pripovetke sprema se da ode u bolnicu da bi operisao izraslinu na vratu. On pred put broji novac koji mu je potreban, počev od putnih troškova i ženinog smeštaja do onog što će mu biti potrebno dok boravi u bolnici. Povrh svega, poseban deo izdvaja za ono što su mu drugi rekli da može da nastupi, a to je komplikacija. Komplikacija je u ovom slučaju lekarska iznuda zbog greške lekara. Da bi greška bila ispravljena, potrebno je platiti. Drugim rečima, Nušić pokazuje da je i lekarski poziv zahvatila iznuda u obliku korupcije. Ta iznuda je lepo pokrivena za obične ljude namerno nepreciznim pojmom – komplikacija (Нушић, 2006ћ: 228).

Nušić u pripoveci *Autobiografija* pokazuje da je u Srbiji i prosveta bila zagađena podmićivanjem. Tako se uobičajio čak i dan kada je nošeno mito u obliku dara. Svaki učitelj imao je nešto što posebno voli: jedan pastrmku, drugi slaninu a treći jaja (Нушић, 2006ћ: 376). Učitelj đakon bio je probirljiv kada su u pitanju jaja. Svako bi pregledao tako što bi ga okrenuo prema svetlosti i nekako mikroskopski utvrđivao da li je kvalitetno. Ako je smatrao da jaje nije u redu moralo se doneti drugo (Нушић, 2006ћ: 377). U podmićivanju nije se moglo bilo čime podmititi; mito je trebalo da bude i dobro i kvalitetno. Posebno za završni ispit. Tada dar nisu donosili učenici nego roditelji, što znači da je trebalo da bude nešto izuzetno, ali i veličinom primereno (Нушић, 2006ћ: 377). Nušić opisuje da su đaci u to vreme znali kako se treba ponašati da bi se što bolje u školi prošlo. Taj obrazac bio bi nastavljan i u višim školama i vremenom je zahvatio sve nivoe školskog sistema. Korupcija u školi posebno je opasna jer

u formiranje ličnosti ugrađuje koruptivni obrazac kao nešto čime se uspeva i dobija nezavisno da li je uspeh i dobitak zarađen ili ne.

U pripovesti *Tri brata* Nušić ocrta na koji način su braća shvatila svoj put u budućnost. Prvi brat je smatrao da će kada se zaposli, a posao je zamislio u javnoj službi kod načelnika, gledati da vredno radi i pošteno obavlja službu, što će mu biti dobra preporuka da napreduje u službi i postigne ono što je zamislio. Drugi brat mislio je da je najvažnije da se dopadne načelniku i da postane njegov miljenik tako što će mu činiti usluge, došaptavati mu informacije značajne za njega i, naravno, učlaniti se u partiju u kojoj je i načelnik. Treći brat, najmlađi, zamislio je početak svog puta kroz život tako što će gledati da se dopadne načelnikovo gospođi i da izjavom ljubavi dobije njenu naklonost. Posle izvesnog vremena, kada su proglašena unapređenja u službi, jedini koji je uspeo da dobije viši položaj bio je upravo najmlađi brat (Нушић, 2006h: 435). Nušić je ovde spojio emocije i korupciju, pokazujući kako jake emocije omogućavaju na koruptivan način najbolji dobitak. Korupcija i emocije tu rade na istoj stvari, ličnoj koristi.

U svim koruptivnim radnjama konstantna strana je nosilac položaja od koga zavisi realizacija nećijih potreba i interesa. Nosilac položaja uvek je pripadnik vlasti ili institucija. Ono što je „karakteristika svih Nušićevih nosilaca vlasti (figura teatralnosti) jeste selektivno primenjivanje zakona – zakon se koristi jedino kao sredstvo za realizaciju interesa, bilo ličnih, bilo 'državnih'” (Пејчић, 2012: 159).

Nesporno je da je u Srbiji krajem 19. i u prvoj polovini 20. veka Nušić najuverljivije i najupečatljivije, sarkastičnom duhovošću, opisao, označio i okarakterisao ljude i situacije koje nastaju kao posledica korupcije, odnosno koruptivnog ponašanja i koruptivnih radnji. Niko u srpskoj književnosti nije bolje od Nušića iznijansirao primamljivost i motive ljudi da se upuste u korupciju koja će ih vremenom odvesti u ličnu nesreću i zlo, a celokupno društvo u tešku patologiju. Služeći se korupcijom, ljudi postaju njeni robovi. Kod Nušića su opisane koruptivne situacije istovremeno komične i tragične, tužne i farsične. On je pokazao koliko su ukorenjeni i moćni koruptivni obrasci koje ljudi i društvo prihvataju, i oni iz prošlosti i oni koji nastaju u savremenosti. Koruptivna drama koju je Nušić opisao u feljtonima, zapisima i pripovetkama ne pokazuje samo koliko je ona bila prisutna u prošlosti već, na žalost, i koliko se živahno održava u našem vremenu.

Literatura

- Максимовић, Г. (1995). *Умјетност приповиједања Бранислава Нушића*. Београд: Велвет.
- Максимовић, М. Г. (2019). Умјетничка пројекција политичких тема у књижевном дјелу Бранислава Нушића. *Србистика данас*, 4(4): 22–39.
- Нушић, Б. (1947). *Министарско прасе*. Београд: Просвета.
- Нушић, В. (1999). Intervju sa Sv. Savom. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 76–78). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Jedan milion. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 98–99). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Jedna beogradska statistika. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 25–29). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Moja kandidacija. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 48–51). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Narodni praznik. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 45–47). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Političke svadbe. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 73–75). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Pred događajima. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 81–83). Beograd: Rad.
- Нушић, Б. (2006а). Листићи. У Р. В. Јовановић (прир.), *Аутобиографија; Општинско дете; Листићи* (стр. 395–463). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 8. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006б). Председници бирачких одбора. У Р. В. Јовановић (прир.), *Из полупрошлости; Бен Акиба* (стр. 458–460). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 9. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ц). Царина се мора платити. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 234–241). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006д). Девојка са недостатком. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 382–384). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006е). Класа. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 201–209). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ф). Тринаести. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 283–298). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.

- Нушић, Б. (2006ч). Косово – опис земље и народа. У Р. В. Јовановић (прир.), *Косово – опис земље и народа; С Косова на сиње море; Са обала Охридског језера; Различити списи и беседе* (5–233). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 14. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Аутобиографија. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (374–383). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Операција. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (226–230). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Три брата. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (435). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Пејчић, А. (2012). *Театрализације власти: комедије Бранислава Нушића*. Београд: Чигоја штампа.

Milica Joković Pantelić
Institute for Social Science, Belgrade

CHARACTERISTICS AND MANNERS OF CORRUPTIVE ACTS DESCRIBED IN FEUILLETONS, RECORDS AND SHORT STORIES BY BRANISLAV NUŠIĆ

Abstract: *Branislav Nušić – whose descriptions of corruption and corruptive conduct of individuals and authorities of his time are presented and analyzed in this paper – humorously and accurately depicted situations, manners and character of the participants in corruptive acts. His observations reveal causes, reasons and motives of why people become involved in corruptive activities. Greed and gaining a social status, position and reputation at all costs reflect important character traits of the people resorting to corruption. Nušić particularly describes the use of the joint budget by people in power, bribing for positions in the hierarchy of power and of voters during the election process for members of parliament, the role of nepotism in gaining privileges, promotion and advancement in civil service and the profit provided by such status. Different events involving characters inclined towards corruption are described by Nušić through comic, tragic and farcical plots. The paper is aimed to use Nušić's insight into his era to show how corruption as a phenomenon is dangerous when it involves individuals and society, and how difficult it is to stop or eradicate corruption to the extent that it cannot threaten social life. Nušić's descriptions of corruptive situations are still present in similar forms today. Nušić's message is that Serbia's political life is inundated in corruption. By their repetition over time, corruptive cases lead to the formation of corruptive patterns accompanying Serbia's political life to date.*

Keywords: *corruption, corruptive pattern, bribe, personal benefit, extortion, elections, nepotism, greediness, abuse, illegality*